

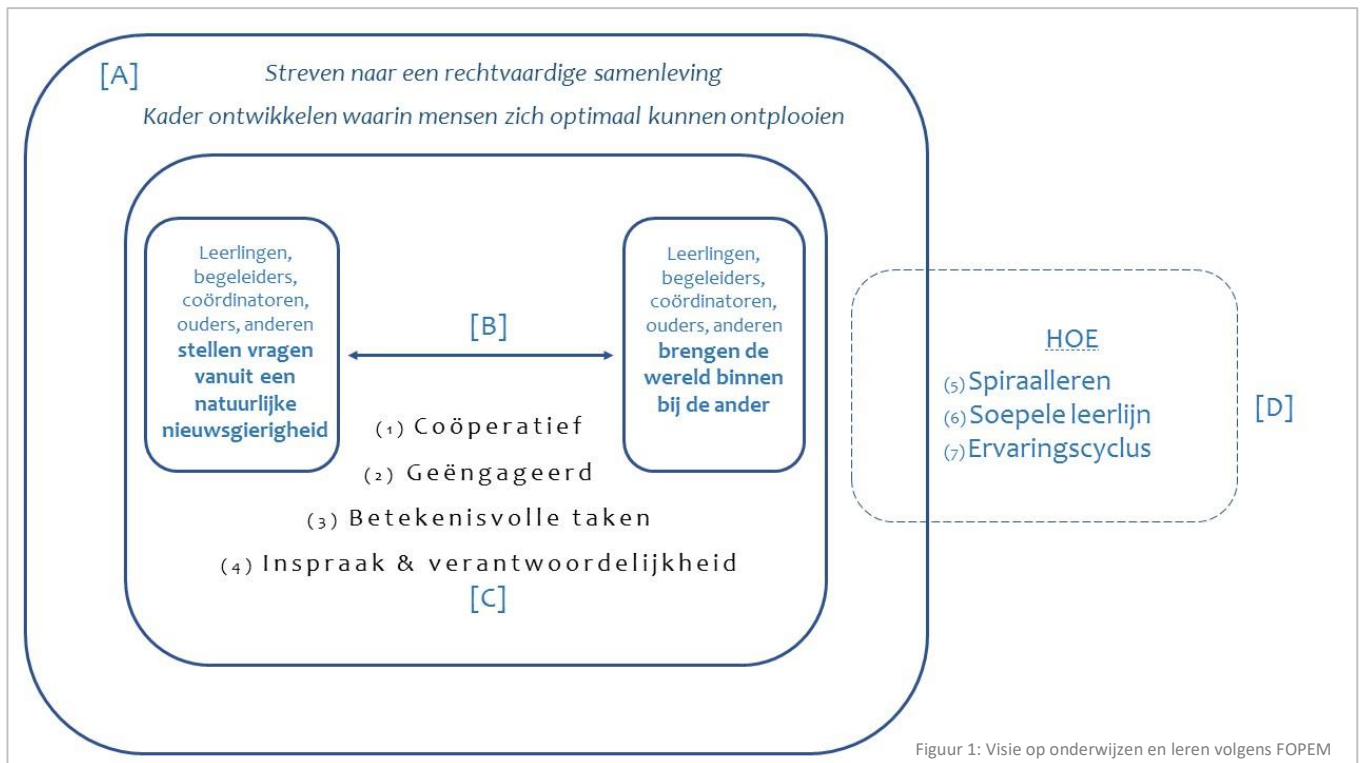
Emancipatorisch onderwijs verbindt FOPEM-scholen

FOPEM ziet scholen als een plaats voor maatschappelijke vernieuwing waar democratie dagelijks inge oefend wordt. Een school die enkel ‘goede burgers’ wil afleveren, schiet haar doel voorbij. De hamvraag hierbij is niet ‘*Wat moeten leerlingen kennen en kunnen om te functioneren in de samenleving?*’, maar wel ‘*Welke samenleving willen we?*’¹. We hopen samen te werken aan een maatschappelijk-pedagogisch kader waarin leerlingen en begeleiders zich optimaal kunnen ontplooiën zodat we samen streven naar een rechtvaardige, sociale samenleving; dit is de missie van FOPEM. We proberen daarom leerlingen niet enkel te vormen voor de samenleving van vandaag, maar stimuleren hen ook om na te denken over en te werken aan die samenleving².

FOPEM-scholen geven hun onderwijs vorm vanuit een dynamiek tussen de natuurlijke nieuwsgierigheid van mensen en het appèl om de wereld binnen te brengen bij elkaar. We proberen een evenwicht tussen deze *onderwijsbronnen* na te streven. Zowel nieuwsgierige vragen als verrijkende aanbiedingen kunnen vanuit leerlingen, begeleiders, ouders of anderen komen. Samen trachten FOPEM-scholen elke vraag te beantwoorden om zo een sociale en rechtvaardige samenleving mee uit te bouwen.

Vanuit die missie willen we een werkinstrument aanbieden dat meer wil zijn dan een leer-planning. We ontwikkelen voor elk leergebied een summier leerplan waar elke school naar hartenlust kan in noteren, verschuiven, toevoegen. De kern van dit leerplan vormt de visietekst, de handleiding en de ontwikkelingsdoelen en eindtermen. We gaan uit van de eigenheid van elke FOPEM-school en bieden dus ook de vrijheid om naast die visie, handleiding en ontwikkelingsdoelen en eindtermen een eigen systeem uit te werken. We geven hen dus een minimale richting, maar laten hen vooral de ruimte die ze nodig hebben om hun pedagogisch project te realiseren. Het leerplan zoals we het aanbieden vormt de overlappende consensus van alle FOPEM-scholen, de invulling en uitwerking ervan zal voor elke school anders zijn volgens hun eigen visie, missie, context, team, werking.... Dit betekent dat scholen op basis van wat ze documenteerden in dit leerplan doelen, die voor hen onontbeerlijk zijn, kunnen toevoegen. **Kortom, dit summiere leerplan is de ideale manier om de scholen te ondersteunen in het nastreven van de ontwikkelingsdoelen en het bereiken van de eindtermen, om zo onze gemeenschappelijke missie na te streven maar met de ruimte die de emanciperende werking van FOPEM typeert.** We gaan uit van begeleiders als geëngageerde professionals. Ze observeren en stellen hun doelen vanuit die observaties. Ze omarmen het onverwachte en ongeplande, zonder hun visie en missie uit het oog te verliezen. Leren wil zoveel mogelijk geïntegreerd en betekenisvol zijn, een strakke leer-planning kan dit principe niet dekken. Dit leerplan wil soepeler, persoonlijker en vooral ontvankelijker zijn voor veranderingen en persoonlijke accenten. Een doel creëer je al gaande en samen, wat je daarvoor nodig hebt als begeleider is dit summiere leerplan, vertrouwen in de eigen capaciteiten en aandacht voor de groepsdynamiek.

A. VISIE OP ONDERWIJZEN EN LEREN

We streven een rechtvaardige en sociale samenleving na, dat is onze missie met FOPEM. Dit doen we door samen een kader te ontwikkelen waarin iedereen zich optimaal kan ontplooiën: leerling, begeleider, coördinator, ouder... [A]. Dit gemeenschappelijke doel geeft vorm en kleur aan het FOPEM-onderwijs. De visie op onderwijzen en leren gaat uit van een coöperatieve wisselwerking tussen twee onderwijsbronnen. Leren vertrekt in de onderwijspraktijk van FOPEM-scholen niet altijd vanuit de ervaringen of vragen van leerlingen, maar vertrekt ook niet steeds vanuit een vooraf bepaald leerstofaanbod van de begeleider. De onderwijspraktijk in de FOPEM-scholen steunt net op de dynamiek tussen deze twee bronnen [B]: **vragen** vanuit een natuurlijke nieuwsgierigheid¹⁶ en een **aanbod** om de wereld binnen te brengen bij elkaar. Daarnaast kan zowel een vraag als een aanbod vanuit leerlingen, begeleiders, coördinatoren, ouders of anderen komen. De dynamiek tussen beide bronnen wordt in evenwicht gehouden door vier handelingspatronen [C] die je in onze scholen kan terugvinden: een *coöperatieve werking* (1), een *geëngageerde houding* (2), het streven naar *betekenisvolle taken* (3) en het respecteren van *inspraak en verantwoordelijkheid* (4). Deze visie nastreven en respecteren vraagt om een specifieke aanpak [D] die zich vertaalt in het *spiraalleren* (5), het streven naar een *soepele leerlijn* (6) en het gebruiken van de *ervaringscyclus* (7).

In wat volgt werken we de zeven pijlers van onze visie op onderwijzen en leren systematisch uit.

B. DE ZEVEN PIJLERS VAN ONZE VISIE OP ONDERWIJZEN EN LEREN

|| *Leerplannen moeten leraren gidsen, niet verstikken.* || ²³

(1) *Handelingspatroon:* COÖPERATIEF

De onderwijspraktijk van FOPEM-scholen wordt gekenmerkt door coöperatief werken ¹⁴. Aan de ene kant is er de algemene coöperatieve manier waarop FOPEM-scholen werken: democratie is een dagelijkse lespraktijk, het schoolbestuur bestaat uit ouders en begeleiders, het schoolteam ondersteunt elkaar en werkt elke dag opnieuw samen aan hun pedagogisch project, het zorgbeleid is een gedeelde verantwoordelijkheid. Elke school streeft ernaar om van elke klasgroep een coöperatie te maken. In zo'n klascoöperatie zijn de leerlingen vaak elkaars eerste referentie om van te leren. De begeleider monitort de coöperatie, daagt uit, prikkelt, organiseert, begeleidt ²⁴. Aan de andere kant zijn er de coöperatieve werkvormen. We werken op een betekenisvolle manier met leerstof, maar leren leerlingen ook om samen een doel te bereiken. Tenslotte sluit dit ook aan bij de zone van naaste ontwikkeling ^{3+figuur 2 in bijlage}: leerlingen, begeleiders, ouders spreken elkaars nieuwsgierigheid aan en verrijken elkaars aangebrachte ideeën. Een coöperatief handelingspatroon is inhoudelijk waardevol, helpt leerlingen en begeleiders in het samenwerken en draagt bij aan die sociale en rechtvaardige samenleving die we nastreven.

(2) *Handelingspatroon:* ENGAGEMENT

Heel wat FOPEM-scholen streven een maatschappelijk oriëntatie na en zoeken daarom naar mogelijkheden om met die gemeenschap die buiten de schoolmuren ligt, samen te werken. Ze komen in contact met elkaar, ondersteunen elkaar, maken kennis met dingen die je niet meteen op school leert of omgekeerd. Voor sommige scholen impliceert dit een nauwe samenwerking met de buurt, voor andere scholen gaat het om de denkoefening 'Wat als we onze werking eens mentaal verplaatsen buiten het hier en nu?' (lees met deze pijler in het achterhoofd de titel '[A. Materialen en omgeving: DE DERDE PEDAGGOOC](#)'). De begeleiders zijn niet zomaar professionals, maar *geëngageerde professionals* ²⁰. Hun rol stopt namelijk niet aan de schoolpoort maar is deel van hun persoonlijkheid ⁴. Een goede begeleider gebruikt zijn ervaring en expertise in de klasgroep. Een geëngageerde professional gelooft daar bovenop in het pedagogisch project van zijn school en is gedreven in het nastreven van de schoolmissie. Dit engagement kan zich zowel in een expliciete betrokkenheid als in een impliciete manier van werken tonen.

(3) *Handelingspatroon:* BETEKENISVOLLE TAKEN

Concepten in verschillende contexten en op verschillende manieren laten terugkeren, zorgt ervoor dat een leerling de materie echt beheerst en er actief mee aan de slag kan ⁵. Leerstof die betekenisvol is, biedt een grotere kans op het vormen van gevarieerde netwerken in de hersenen ⁵. Met 'betekenisvol' bedoelen we 'gelinkt aan de realiteit'. Alles in de wereld is verbonden met elkaar, die verbondenheid ontdek je gaandeweg samen op

school. Betekenisvolle taken zullen dus vaak meervoudig en veelzijdig zijn, hoewel dit niet altijd het geval hoeft te zijn. Leerlingen beheersen leerstof pas wanneer ze deze gebruiken bij levensechte taken, zoals het *levend leren* op sommige scholen ¹⁵⁺¹⁹. De betekenis komt dus voort uit een mate van complexiteit en uit de link met de realiteit. Een taak wordt niet louter aangeboden omdat het in een handboek staat. Er is nagedacht over de leeractiviteiten die de leerlingen worden aangeboden: *'Is de link met de echte wereld duidelijk in de taak of staat ze los van alle realiteit?'* Rekening houden met deze vraag zorgt ervoor dat het voor leerlingen duidelijk is waarom ze een opdracht uitvoeren. Zo'n opdracht heeft dan ook meer kans om betekenisvol te zijn voor de leerlingen.

De complexiteit van het samenleven kan ten volle verkend worden wanneer men denkt vanuit een 'open-deuren-didactiek' ⁶. We proberen de deuren open te zetten tussen de verschillende klaslokalen, leergebieden en hersenfuncties. Dit uit zich in leergebiedoverschrijdende taken en doelen, projectmatig werk maar ook in soepele vormen om leerlingengroepen samen te stellen (graadklassen, leefgroepen...) ¹⁸. Opnieuw worden ook de deuren van de school opengezet voor de omgeving en de gemeenschap.

Enkel door levensecht en betekenisvol te onderwijzen, ervaren leerlingen het belang van levenslang leren ⁶. Wat op school geleerd wordt, betekent iets en getuigt van een visie, dat geeft leerlingen en begeleiders energie om te blijven leren van de wereld en van elkaar. Die energie is cruciaal in de missie die we met FOPEM-scholen hebben, namelijk een harmonisch ontwikkelingskader en een rechtvaardige samenleving nastreven.

(4) *Handelingspatroon: INSPRAAK EN VERANTWOORDELIJKHEID*

FOPEM-scholen streven naar een participatie-gerichte en emancipatorische werking. Inspraak en verantwoordelijkheid zijn dus streefdoelen in elke school. Zowel leerlingen als begeleiders worden gestimuleerd in hun verantwoordelijkheidszin. Iedereen heeft een mate van inspraak, alle stemmen zijn even belangrijk. Deze waarden tonen zich in de vragen die FOPEM-scholen zich vaak stellen: *'Hoe lossen we een vraag op waar we in de ronde op botsen?'* *'Hoe vervullen we samen een concrete nood in onze school of misschien zelfs in de buurt?'* Maar ook: *'Hoe gaat het schoolteam om met verschillende situaties?'* Kortom, er is een constant afstemmingsproces aan de gang in de werking van de school.

Leerlingen, maar ook begeleiders hebben daarnaast het recht om te weten hoe ver ze staan in hun ontwikkelingsproces en hoe hun manier van leren specifiek verloopt. Bovendien zorgt deze verantwoordelijkheid ervoor dat leerlingen een grote betekenis en waarde aan hun leerstof geven, hierdoor blijft wat ze leren ook beter hangen ⁷. Heel wat scholen werken daarom met groeimappen of zelfevaluatie omdat ze geloven in het eigenaarschap en zeggenschap van de leerlingen over hun eigen leerproces. Begeleiders redeneren vanuit de liefde voor de leerstof: ze willen dat zoveel mogelijk leerlingen zoveel mogelijk dingen leren over de wereld ².

(5) Methode: SPIRAALLEREN

FOPEM-scholen willen een kader uitbouwen waar mensen zich optimaal kunnen ontwikkelen. Hun methodes gaan dan ook uit van de volgende veronderstelling: *'Leren gebeurt op een onvoorspelbare manier die niet altijd meetbaar is'*. Elke leerling heeft namelijk een ander startpunt en eigen interesses. Concepten en leerstof moeten dus geregeld herhaald worden, in een andere context geplaatst worden, op verschillende manieren inge oefend en toegepast worden. Kortom, **leren is het resultaat van herhaalde ontmoetingen met gelijkaardige inhouden**, ook wel cyclisch leren genoemd⁸. Dit betekent niet dat we in rondjes draaien maar dat er steeds wordt voortgebouwd op beheerste kennis, vaardigheden of zelfs schooltradities. Daarom spreken we liever over spiraalleren: we raken iedere keer dezelfde concepten aan maar gaan er bij iedere aanraking dieper op in en tonen ook steeds duidelijker de verbinding tussen alle concepten⁹⁺²². Leren verloopt dus als een opwaartse spiraal: hetzelfde maar dan iedere keer anders, dieper en breder. Aan de slag gaan met wat leerlingen al weten, dit verdiepen en verbreden en zo echt iets nieuw aanleren dat tóch geworteld is: de zone van naaste ontwikkeling vormt de kern van dit spiraalleren³. Wanneer je daarnaast als leerling merkt dat je de tijd krijgt om iets te doorwroeten en dat op je eigen tempo mag doen, zonder daarbij afgezonderd te zijn van de klasgroep of van andere leerstof, geeft dit energie om te leren; energie die je nodig hebt om in die opwaartse spiraal omhoog te geraken¹⁰.

(6) Methode: SOEPELE LEERLIJNEN

Aangezien de meeste mensen via een opwaartse spiraal leren, is het aangewezen om te onderwijzen met behulp van soepele leerlijnen. Elke leerling leert anders, de ene zal snel tot inzicht komen maar meer tijd nodig hebben om iets te doen met dat inzicht; de andere zal veel tijd nodig hebben om een bepaalde klik te maken maar dan ook meteen in een stroomversnelling van leren terecht komen. In elke klasgroep heb je verschillende leerstijlen. Die moeilijkheid pak je het best aan door geïntegreerd te leren in een spiraal⁹. Studievoortgang geldt als een indicator van kwalitatief onderwijs¹¹, de FOPEM-scholen willen dit via de soepele leerlijnen opnemen in hun kwaliteitsbeleid. Leren wil je energie opleveren, strikte leerlijnen kunnen ervoor zorgen dat leerlingen blijven steken op één aspect en de moed verliezen. Door uit te gaan van soepele leerlijnen willen we ervoor zorgen dat leerlingen de kans krijgen om op hun tempo de doelen te bereiken. Een soepele leerlijn laat de afstemming tussen inhouden, individuen en de klasgroep toe.

Dit leerplan is niet opgebouwd volgens leeftijdsgroepen, maar volgens de voorkennis. De soepele leerlijnen zijn hier dus het principe dat we nastreven waarbij elke leerling de klik kan maken wanneer de leerling er klaar voor is. Het werkinstrument om hiernaar te streven is de leerspiraal. De zone van naaste ontwikkeling³ en de ervaringscyclus zijn de kern van dit principe, leerlingen krijgen hierdoor de kans om de complexe wereld zoals ze die ervaren op een gepaste manier te begrijpen. Hoewel elke leerling in theorie een eigen

soepele leerlijn heeft, blijven we de nadruk leggen op het belang van interactie en samenwerking bij het leren. Leren komt tot stand in groep.

Het kader voor deze soepele leerlijnen zijn de ontwikkelingsdoelen en eindtermen¹². Elk kind heeft recht op goed onderwijs²¹, bovendien heeft het onderwijs een belangrijke positie in onze samenleving. Samen met ouders geven scholen namelijk mee vorm aan de opvoeding van de toekomstige generatie. De eindtermen beschermen het kinderrecht op goed onderwijs en geven daarnaast aan dat leerlingen mee bouwen aan de toekomstige samenleving.

(7) Methode: ERVARINGSCYCLUS

Omdat we streven naar het aanbieden van betekenisvolle taken (zie pijler [\(3\) Handelingspatroon: BETEKENISVOLLE TAKEN](#)) zoeken we waar mogelijk naar een levendige link tussen de leerinhouden en wat leerlingen meemaken. ‘*Wat betekent het voor een leerling om te bestaan, in en met de wereld?*’ De ervaringscyclus⁹⁺¹⁵⁺¹⁷ biedt inspiratie om met deze vraag aan de slag te gaan. Al doende leert men, dat is waar de ervaringscyclus van uit gaat⁵. Dit betekent niet dat onderwijs steeds vertrekt vanuit elke ervaring van een leerling. Dit betekent wel dat we vanuit spontane vragen of gestuurde ervaringen (zie titel ‘[A. VISIE OP ONDERWIJZEN EN LEREN](#)’) kunnen vertrekken om leerinhouden aan op te hangen. De link naar een concrete ervaring werkt verhelderend, zet de complexiteit van de realiteit in de verf en toont dat alles in de wereld met elkaar verbonden is. Deze manier van werken stimuleert op zijn beurt het streven naar leergebiedoverschrijdende taken, het inbedden in projecten en het opentrekken van de school naar een bredere omgeving.